

Проблеми використання статистичної інформації в маркетингових дослідженнях

Недоліки планового централізованого господарювання, в яких Україна проіснувала 70 років, ще довго будуть відгукуватися на її шляху ринкових перетворень. Не торкаючись інших боків життя України та українців, під вказаним кутом зору на окрему увагу заслуговує державна статистика. Система державної статистики в СРСР створювалася для вирішення зовсім інших завдань, ніж у незалежній Україні, яка наразі намагається організувати свою економіку на ринкових засадах. У більшості країн світу органи державного управління мають за головну мету забезпечення збалансованості функціонування як ринку у цілому, так і окремих його сегментів. Досягнення вказаної мети можливе лише за умови наявності у відповідних управлінських структурах вичерпної, надійної та оперативної інформації щодо кон'юнктури ринку. Використання такої інформації дозволяє здійснювати необхідні маркетингові дослідження для прийняття відповідних управлінських рішень на мега- та мезорівнях.

Можливості використання інформації Держкомстату України та інших державних установ у маркетингових дослідженнях було розглянуто на прикладі ринку молока та молочних продуктів. Маркетингове дослідження вказаного ринку вимагає отримання інформації щодо основних суб'єктів, які на ньому функціонують, а саме:

- виробників сирого молока (сільськогосподарських підприємств та особистих підсобних господарств населення);
- виробників молочних продуктів (переробних підприємств, що належать до молочної промисловості);
- підприємств оптової та роздрібної торгівлі (як внутрішньої, так і зовнішньої);
- споживачів (кінцевих, якими є домогосподарства, та проміжних, які використовують молочну продукцію для виробництва).

Аналіз інформації щодо виробників сирого молока показав, що переважна її частина збирається й оприлюднюється щодо сільськогосподарських підприємств, які виробляють менше 20% від загальної кількості молока і питома вага яких у виробництві має тенденцію до зниження. Водночас дослідження власних підсобних господарств населення здійснюється на вибірковій основі, тому за всіма категоріями господарств наводять інформацію про поголів'я корів, їх продуктивність та виробництво молока, а напрями реалізації та використання молока – тільки

С.С. Герасименко,
доктор економічних наук,
професор Національної академії управління;
Є.А. Носова,
асистент Київського національного
університету ім. Т.Г. Шевченка;
О.А. Чуприна,
кандидат економічних наук,
доцент Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна

по сільськогосподарських підприємствах (у статистичних збірниках "Статистичний щорічник України" [1], "Регіони України" [2], "Сільське господарство" [3], "Тваринництво України" [4]). Напрями використання молока особистими підсобними господарствами населення на основі вибіркових обстежень визнаються недостатнім рівнем точності, а тому офіційно не оприлюднюються і використовуються тільки для внутрішніх розрахунків та аналізу тенденції зміни структури використання, а також важливості кожного з напрямів.

Основним показником, що характеризує ефективність молочного тваринництва, є середньорічний надій від однієї корови. За методикою Держкомстату, розрахунок цього показника здійснюється щодо поголів'я на початок року, хоча більш обґрунтованим є розрахунок за середньорічним поголів'ям [1, с. 138; 5, с. 463–464]. І хоча останній здійснюється стосовно сільськогосподарських підприємств, у статистичних збірниках публікуються лише показники, розраховані за першим варіантом. Різниця ж між рівнями середньорічного надою по сільськогосподарських підприємствах складала у 2006 році 3,21%, або 99 кг, у зв'язку зі зниженням поголів'я протягом року. Тобто, на нашу думку, значення показника було б більш обґрунтованим, якщо його розраховувати таким чином:

$$\text{Середньорічний надій від однієї корови} = \frac{\text{Валовий надій від корів молочного стада}}{\text{Середньорічна кількість корів молочного стада}}$$

Але для цього потребують розрахунку такі показники, як чисельність корів молочного та м'ясного стада, а також валовий надій від них за домогосподарствами населення, про проблеми щодо яких згадувалося вище. Водночас для здійснення аналізу впливу на продуктивність корів головного чинника – структури витрат кормів – доцільно розраховувати ці витрати на одну корову та на виробництво центнера молока окремо за сільськогосподарськими підприємствами та особистими підсобними господарствами населення за видами кормів (концентровані, комбікорми, грубі, соковиті та ін.). Але для такого аналізу інформація також відсутня в статистичних офіційних джерелах.

Основними показниками, що дозволяють охарактеризувати виробництво молочних продуктів, є:

- обсяг закупленої сировини в розрізі напрямів її надходження;
- обсяг виробництва молока та молочних продуктів;
- обсяг реалізації молока та молочних продуктів;
- залишки нереалізованої продукції та їх зміна.

Здійснення аналізу виробництва на мезо- і мега-рівнях потребує наявності цих показників в натуральному (за видами та в перерахунку на молоко) і вартісному (за видами та в цілому по групі) вираженні. У теперішній час обсяг виробництва у натуральному вираженні надається Держкомстатом України тільки за основними групами та підгрупами молочних продуктів (у "Бюлетені промисловості" їх визначають відповідно 11 та 4, хоча у внутрішній звітності виділяється 13 основних груп та значно більше підгруп відповідно до номенклатури продукції промисловості [6]). Обсяги виробництва не всіх видів продукції визначаються у терміновій звітності в перерахунку на молоко, оскільки це не передбачено новою Номенклатурою на відміну від існуючої раніше Номенклатури продукції відповідно до загальнодержавного класифі-

катора продукції [7]. Крім того, за всією сукупністю підприємств дані наводяться тільки за шістьма з дванадцяти видів молочної продукції (масло різної жирності об'єднано в одну групу). Щодо більшої номенклатури існує тільки інформація, отримана в результаті обробки термінової звітності, але вона подається тільки великими, середніми та вагомими за обсягами діяльності малими підприємствами [8], тобто не за всією сукупністю підприємств.

Проведене порівняння річних даних щодо обсягу виробництва за повною сукупністю підприємств за всіма видами молочних продуктів (у перерахунку на молоко) з даними термінової звітності дозволило визначити, що різниця між ними є досить суттєвою (рис. 1, за даними Держкомстату), особливо у 2005 та 2006 роках, що свідчить про збільшення обсягу виробництва цієї продукції малими підприємствами.

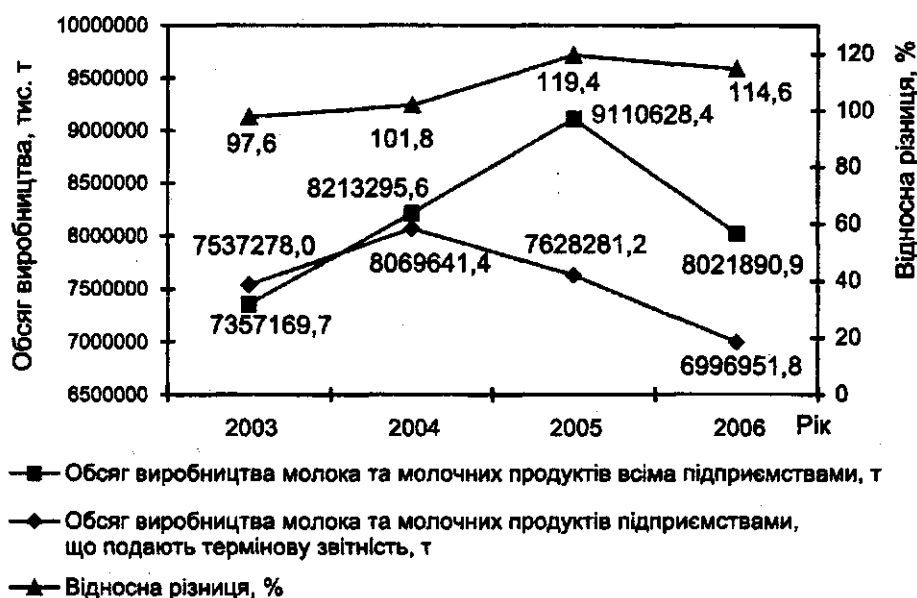

Рис. 1. Співвідношення між обсягами виробництва молока різними сукупностями підприємств за 2003–2006 роки

Неповною є також інформація щодо джерел закупівлі молока переробними підприємствами. Вона міститься у статистичному бюлетені "Надходження продукції тваринництва на переробні підприємства", в якому наведені показники обсягів закупленої сировини, її цін та вартості, а також кількості підприємств та закупівельних пунктів, що займаються вказаним видом діяльності [9]. Аналіз цієї інформації показав, що під облік підпадають не всі переробні підприємства, оскільки обсяги реалізації має значно більша кількість підприємств (592 у 2006 році), ніж подають звітність за цією формою (відповідно, 380 підприємств).

Аналіз виробництва молочних продуктів за тривалий період ускладнюється тим, що з 2003 року замість попередньої номенклатури [7] діє нова Номенклатура продукції промисловості [6], за якою було суттєво змінено групування видів молочних продуктів. Цією номенклатурою не передбачено здійснення перерахунку всієї продукції, що виробляється, на молоко, і

відповідно відсутні коефіцієнти перерахунку, що не дозволяє визначити структуру виробництва та втрат. Водночас для перерахунку можна застосовувати коефіцієнти, що використовуються Департаментом вибіркового обстеження домогосподарств Держкомстату України.

У зв'язку з принциповими відмінностями між зазначеними номенклатурами, виділені в їх межах види молочних продуктів суттєво відрізняються за наповненням. Це також не дозволяє порівнювати відповідну інформацію, отриману до та після 2003 року, що певним чином обмежує можливість аналізу динаміки виробництва. Так, розбіжність між обсягами виробництва у перерахунку на молоко, обчисленими за різними класифікаціями, але на підставі даних, отриманих за однією сукупністю підприємств, складає більше 12%. Ця розбіжність виникає через неврахування у попередній номенклатурі окремих видів молочних продуктів (розрахунки проводилися за інформацією 2003 року, коли облік здійснювався за

двома класифікаціями, що і дозволило виконати порівняння).

З 2003 року припинився розрахунок показника обсягу виробництва молока і молочних продуктів у вартісному вираженні, який дозволяв аналізувати тенденцію зміни обсягу виробництва в цілому по всіх видах молочної продукції шляхом коригування цього показника на індекс цін виробників (щодо попереднього року). Його порівняння з обсягом реалізації, що розраховується тільки в цілому по молочній промисловості у вартісному вираженні, дозволило б визначити співвідношення між попитом та пропозицією. Але здійснювати таке порівняння можливо тільки починаючи з 2002 року, коли в статистичних публікаціях стали наводити показник реалізації у вартісному вираженні. Водночас і для такого розрахунку існують певні проблеми: він вимагає усунення впливу цін шляхом використання індексів середніх цін виробників до попереднього року (а не грудень до грудня попереднього року), а вони почали розраховуватися тільки у 2003 р.

Крім того, здійснити аналіз виробництва молока та молочної продукції в розрізі регіонів за існуючими даними неможливо через неповне висвітлення цього показника (в розрізі областей подається обсяг виробництва не всіх видів продукції, крім того з наявного переліку вилучається вид продукції, обсяг виробництва за яким є незначним), що призводить до невідповідності підсумку за регіонами значенню показника по Україні в цілому.

Виявлення сезонності у виробництві молочних продуктів вимагає аналізу кварталних та місячних даних. Але вони не повною мірою відбивають існуючу тенденцію, оскільки знову ж таки надаються не за повною сукупністю підприємств, а тільки за великими, середніми та вагомими за обсягами діяльності малими підприємствами, що подають термінову звітність та забезпечують приблизно 94–99 % загального обсягу випуску продукції (за різними видами продукції відсоток відрізняється). Наприклад, різниця в обсягах виробництва основних видів продукції у 2006 році за річною та терміною звітністю складала: молоко оброблене рідке – 4,13%, сири жирні – 0,92%, продукти кисломолочні – 1,1%, сир свіжий неферментований та сир кисломолочний – 1,04%, масло вершкове жирністю до 85% – 2,17%, більше 85% – 4,68% (розрахунок було здійснено шляхом порівняння даних, наведених у Статистичному щорічнику України [1] та бюлетені промислової продукції [8]). Здійснити коригування на недооблік за існуючими даними неможливо, оскільки інформація стосовно кількості підприємств, що належать до різних груп у цілому по Україні та в розрізі регіонів, а також їх середнього обсягу виробництва не оприлюднюється.

Щодо обсягу реалізації молока та молочних продуктів, то він визначається тільки в грошовому вираженні в цілому по молочній промисловості, а тому неможливо визначити обсяг реалізації за видами продукції та середні відпускні ціни за регіонами та в цілому по Україні на всю молочну продукцію й окремі її

види, а також проаналізувати відсоток реалізації до випуску. Крім того, зазначений показник враховує не всі господарюючі суб'єкти, що займаються реалізацією цього виду продукції (крім річних показників).

Ціни, за якими відбувається реалізація молочних продуктів (відпускні або ціни виробників), реєструються на основі звітності підприємств Державним комітетом статистики України для розрахунку індексу цін виробників. Однак оскільки цей показник обчислюється помісячно і тільки в цілому по Україні без визначення його за регіонами, то це унеможливує відповідний аналіз різниці цін між молочними продуктами. Крім того, не здійснюється розрахунок середніх цін реалізації як кожного виду молочних продуктів, так і в цілому за групою, що дозволило б більш детально проаналізувати вплив ціни на споживання, а також визначити обсяг споживання кожного виду продукції у грошовому виразі та обчислити середній розмір націнки, яка використовується в різних видах торгових точок оптової та роздрібною торгівлі (хоча це можна зробити на основі даних, що збираються Держкомстатом України).

Продукція, вироблена у промисловості, реалізується як через оптову та роздрібну мережі, так і іншим підприємствам для подальшої переробки (наприклад, використовується при виробництві ковбас та кондитерських виробів). Для визначення напрямів реалізації та питомої ваги кожного з них необхідно використовувати однакові класифікації, що передбачатимуть групування тринадцяти груп виробленої у промисловості продукції в укрупнені групи з використанням затверджених коефіцієнтів перерахунку на молоко, а також визначення загального обсягу продукції. Але оскільки ці показники розраховуються різними департаментами Держкомстату України, їх класифікації є непорівнянними (рис. 2), що спричинює неточності при здійсненні зіставлень. Крім того, зведення реалізованої продукції до укрупнених груп відбувається без використання коефіцієнтів перерахунку на молоко, тобто не враховуються відмінності у жирності продуктів та їх інших властивостях. Це призводить до того, що у роздрібній торгівлі взагалі не обчислюється кількість реалізованого молока та молочних продуктів у натуральному вираженні через значні відмінності у продуктах, які належать до цієї групи, а у зовнішній торгівлі цей факт також не приймається до уваги.

Зміну фізичного обсягу реалізації у роздрібній торгівлі можна визначити на основі аналізу індексів фізичного обсягу, але їх розрахунок здійснюється шляхом використання взаємозв'язку між індексами вартості та роздрібних цін. Останній обчислюється на підставі даних вибіркового спостереження за цінами, в ході якого досліджуються суб'єкти, відмінні від тих, які подають звітність щодо обсягів реалізації, а це може призвести до неточності в отриманих показниках.

Порівняння виробництва з реалізацією унеможливується також і тим, що роздрібний товарооборот визначається тільки за суб'єктами підприємницької

Рис. 2. Класифікація молочної продукції в торгівлі

діяльності – юридичними особами, оскільки вони зобов'язані подавати звітність. При цьому не враховується товарооборот фізичних осіб – підприємців, який є досить суттєвим щодо молока та молочних продуктів.

Порівняння обсягів виробництва з роздрібним товарооборотом у натуральному вираженні за трьома групами продуктів показує, що в 2006 р. обсяг реалізації сиру та бринзи складав 16,45% від обсягу виробництва, масла вершкового – 33,51%, а морозива – 22,45%, що свідчить про переважну реалізацію цих продуктів у торговельних місцях, які належать фізичним особам і, відповідно, оборот яких не визначається, хоча це можна зробити шляхом організації та проведення вибіркового обстеження торговельних точок. Причому у точках, що належать фізичним особам, обсяг реалізації морозива зростає, а стосовно двох інших груп молочних продуктів спостерігається протилежна тенденція (рис. 3, за даними Держкомстату України).

Це також підтверджується результатами вибіркового обстеження домогосподарств, у ході яких

вказуються місця здійснення покупок, що дозволяє визначити їх розподіл (рис. 4, за даними Держкомстату України). У магазинах, що належать як юридичним, так і фізичним особам, купується тільки 62% молочних продуктів. Вибіркове обстеження, дані якого дозволили б визначити частку фізичних осіб у продажах, проводилося тільки один раз у 2005 році за спеціальним розпорядженням Кабінету Міністрів України з метою визначення кількості торговельних точок, що належать фізичним особам.

Про невідповідність розрахованого роздрібно-товарообороту реальному значенню цього показника

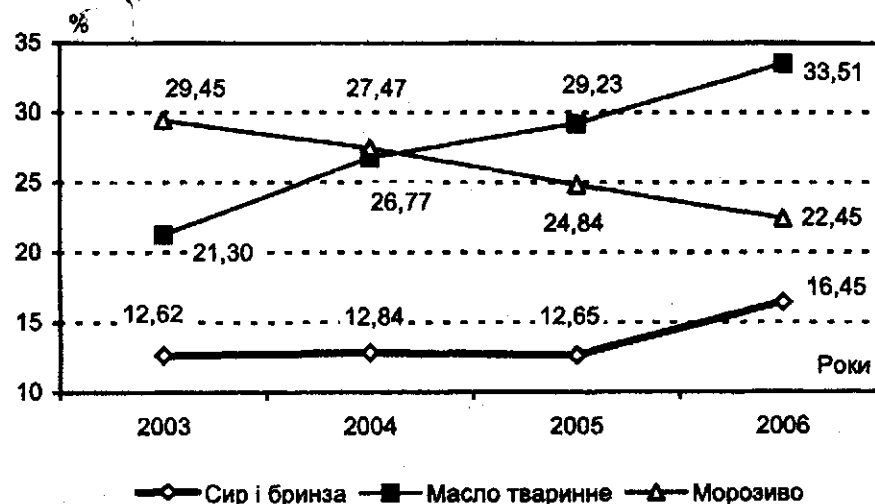

Рис. 3. Співвідношення між обсягом виробництва та роздрібно-товарооборотом за окремими групами молочних продуктів у натуральному вираженні

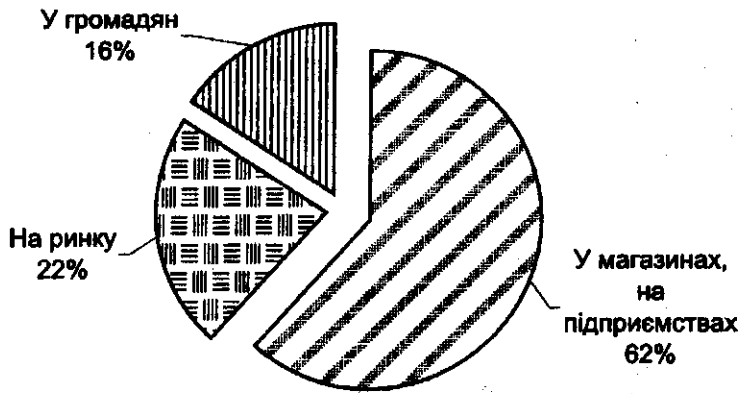

Рис. 4. Розподіл за місцями здійснення покупок молока та молочних продуктів у вартісному вираженні

також свідчить величина показника роздрібного товарообороту по молоку та молочних продуктах на одну особу наявного населення, яка у 2006 році складала 127,98 грн. або 10,67 грн. на місяць (за даними [10]), хоча за даними вибіркового обстеження домогосподарств одна особа витратила в середньому на молочні продукти 26,68 грн. у місяць (за грошовими витратами) або майже в два з половиною рази більше (за даними [11]).

Характеристика динаміки фізичного обсягу роздрібного товарообороту для всіх молочних продуктів вимагає перерахунку обсягу реалізації у порівнянні ціни. Для цього необхідно мати індекси споживчих цін щодо попереднього року за кожною з чотирьох груп молочних продуктів. Але наразі вони публікуються тільки стосовно молока та молочної продукції, а також масла вершкового. Щодо морозива індекси споживчих цін не публікуються взагалі, а стосовно сиру публікують тільки помісячні індекси та відповідні показники до грудня попереднього року, які не можна використовувати для розрахунку, оскільки це призведе до заниження величини обсягу роздрібних товарів через постійне зростання цін.

Розглядаючи кінцеве споживання молочних продуктів, варто зазначити, що його обсяг визначається за результатами вибіркового обстеження домогосподарств за двома групами молочних продуктів у перерахунку на молоко (молоко та сир; молоко, молокопродукти та масло). Водночас за даними спостереження можна визначити структуру споживання у натуральному та грошовому вираженні, що дозволить проаналізувати зміну смакових уподобань населення та чинники, які на це впливають (у першу чергу, зміна цін).

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що існуючої інформації щодо ринку молока та молочної продукції недостатньо для проведення маркетингового дослідження на мега- та мезорівні. Найменший її дефіцит відчувається при дослідженні

виробників сирого молока, особливо сільськогосподарських підприємств, оскільки, незважаючи на притаманні існуючим даним недоліки, вони дозволяють детально проаналізувати цей ринок. Значно менша кількість інформації накопичується стосовно переробних підприємств, при цьому більшість її офіційно не оприлюднюється або призначається тільки для внутрішнього використання (наприклад, стосовно кількості підприємств, що працюють у молочній промисловості). Крім того, показники є не порівнянними між собою в часі та просторі через використання різних одиниць вимірювання, зміну методології розрахунку, а також їх належність до різних сукупностей. Найгіршим є інформаційне забезпечення дослідження роздрібною торгівлі, оскільки дані щодо неї подаються не за всіма суб'єктами, а обсяг реалізації в натуральному вираженні розраховується тільки за трьома видами продукції з чотирьох.

Виправлення вказаних недоліків потребує:

- розширення кола досліджуваних показників вибіркового обстеження особистих підсобних господарств населення, оскільки ця категорія забезпечує більше 80% виробництва молока;
- розробки методики обчислення коефіцієнтів перерахунку окремих видів молочних продуктів на молоко;
- уточнення інформації щодо кількості та структури підприємств, які працюють у молочній промисловості;
- розроблення ключів для зведення рядів динаміки, побудованих за Класифікацією товарів та послуг та за Номенклатурою промислової продукції;
- розрахунку обсягів виробництва та реалізації молока у натуральному й вартісному вираженні по молочній промисловості в цілому по країні та у розрізі регіонів;
- розрахунку середніх цін виробників в цілому по галузі та за окремими видами молочних продуктів у середньому по Україні та в розрізі регіонів;
- проведення вибіркового обстеження підприємств роздрібною торгівлі, що не подають звітності до Держкомстату України, для визначення обсягу реалізації молочних продуктів через їх мережу;
- публікації індексу споживчих цін до попереднього місяця, грудень до грудня попереднього року та до попереднього року в цілому, що дозволить визначати зміну цін стосовно всіх видів продукції, а також здійснювати перерахунок обсягу реалізації в роздрібній торгівлі у порівнянні ціни.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник України за 2006 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]; Держкомстат України. — К.: ТОВ "Вид-во "Консультант", 2007. — 552 с.

2. *Регіони України, 2006* : [стат. зб.] / [за ред. О. Г. Осауленка] ; Державний комітет статистики України. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. — Ч. II. — 2006. — 808 с.
3. *Сільське господарство України за 2006 рік* : [стат. зб.] / [за ред. Ю. М. Остапчука] ; Державний комітет статистики України. — К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2007. — 368 с.
4. *Тваринництво України за 2006 рік* : [стат. зб.] / [відп. за вип. О. М. Прокопенко] ; Державний комітет статистики України. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. — 250 с.
5. *Рекомендації щодо розрахунку окремих показників статистики тваринництва (на підставі даних державного статистичного спостереження за ф. № 24 (річна, місячна) “Звіт про стан тваринництва”)* // Методологічні положення зі статистики. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. — Вип. 2. — Т. 1. — 2006. — 504 с.
6. *Номенклатура продукції промисловості, затверджена Наказом Держкомстату України від 30.08.2002 р. № 320* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrfood.com.ua/references/npp.php>
7. *Номенклатура продукції відповідно до загальнодержавного класифікатора продукції* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.met-online.kiev.ua/menu/dovidka/goscom/>
8. *Про основні показники роботи промисловості України за січень-грудень 2006 року* : [стат. бюл.] / [відп. за вип. К. М. Шишкіна] ; Державний комітет статистики України. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2007. — 134 с.
9. *Надходження продукції тваринництва на переробні підприємства за 2006 рік* : [стат. бюл.] / [відп. за вип. О. М. Прокопенко] ; Державний комітет статистики України. — К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2007. — 22 с.
10. *Роздрібний товарооборот підприємств за 2006 рік* : [стат. бюл.] / [за заг. кер. Ю. М. Остапчука]. — К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2007. — 118 с.
11. *Витрати і ресурси домогосподарств України у 2006 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)* : [стат. бюл.] / [відп. за вип. І. І. Осипова] ; Державний комітет статистики України. — К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2007. — 430 с.

Факторний аналіз продуктивності праці на основі економіко-статистичних моделей

Розвиток науки багато в чому визначається появою нових і вдосконаленням існуючих методичних прийомів як інструментарію дослідження сутності явищ і процесів.

Розширення складу методичних прийомів – це не одноразовий акт, а безперервний процес, зумовлений потребами розвитку суспільного виробництва. У системі методичних прийомів слід виокремити економіко-статистичні моделі як ефективний інструмент дослідження, що широко використовується впродовж останніх десятиріч.

Для того, щоб економіко-статистична модель мала пізнавальну і практичну цінність, вона повинна відповідати певним вимогам, зокрема:

- ґрунтуватися на основних положеннях економічної теорії;
- адекватно відображати реальну економічну дійсність;
- враховувати найбільш важливі фактори, що визначають рівень досліджуваного показника;
- відповідати встановленим критеріям, тобто

Б.Є. Грабовецький,
кандидат економічних наук, доцент;
О.В. Мороз,
доктор економічних наук, професор;
Л.М. Благодир,
аспірантка;
Вінницький національний
технічний університет

бути логічно і статистично адекватною, а також статистично надійною;

- дозволяти одержувати таку інформацію про особливості функціонування економічного об'єкта, що до її реалізації була невідома.

Використання нового методичного прийому в економічних дослідженнях буде виправданим і ефективним лише тоді, коли він теоретично більш досконалий або забезпечує більш високу точність розрахунків порівняно з існуючими прийомами. Водночас новий прийом дозволяє інколи не тільки доповнити традиційні прийоми, а й розробити новий напрям в економічному дослідженні.

Одним із перспективних напрямів застосування економіко-статистичних моделей є проведення факторного аналізу як засобу пошуку резервів виробництва.

На сучасному етапі для здійснення факторного аналізу використовується переважно метод ланцюгових підстановок та його похідні (модифікації) – методи відносних і абсолютних різниць, індексний метод тощо. Зазначені прийоми вирізняються простотою, можливістю виявлення функціональної залежності між факторами та результативним показником, універсальністю.